

باسمه تعالی

اهمیت علم آموزی از منظر متون اسلامی

شادی پرواز^۱

چکیده

علم آموزی، به منظور کسب آگاهی و آموختن علم و دانش، صورت می گیرد. علم آموزی اهمیت فراوانی در زندگی دنیوی و اخروی فرد دارد؛ که سبب رشد و تعالی انسان، در زمینه های زیادی می شود و باعث تقویت فضیلت های اخلاقی بسیاری در فرد و از بین رفتن رذائل اخلاقی زیادی نیز در او می گردد. در مورد اهمیت علم آموزی در متون اسلامی بسیار سفارش شده و مورد توجه اهل بیت (ع) بوده است. از این رو مقاله ی حاضر برخی از آثار علم آموزی در زندگی دنیوی و اخروی فرد را به روش توصیفی ذکر کرده تا اهمیت این فضیلت اخلاقی بیان شود. نتایج به دست آمده از این مقاله عبارت اند از: آثار دنیوی علم آموزی که شامل: ایمان، تقوا، تزکیه ی نفس، خدا ترسی، حلم و بردباری، بصیرت، تواضع و فروتنی، ظلم ستیزی و دفاع از مظلومان می باشد و در زندگی اخروی فرد هم آثاری دارد از جمله مرگ دانشمند یک مصیبت بزرگ است و فقدان آن جبران ناپذیر می باشد و هیچ چیز جایگزین آن نمی شود؛ دانشمندان و عالمان وارثان پیامبران در قیامت بر شمرده شده اند و نیز جایگاه و مرتبه ی دانشمندان در قیامت بالاتر از خون شهیدان بیان شده است و نیز دانشمندان از مقام شفاعت در قیامت برخوردار میباشند.

کلیدواژه: آثار علم آموزی، علم، علم آموزی.

^۱ - سطح ۲، مدرسه علمیه ام ابیها (سلام الله علیها)

یادگیری علم و دانش، از جمله فضائل اخلاقی است که دارای اهمیت بسیاری هم در زندگی دنیوی و هم در زندگی اخروی فرد است. یادگیری علم در جای جای آموزه های دین اسلام، به چشم میخورد. در قرآن کریم آیات متعددی در این باب بیان شده است، خداوند متعال در آیات ابتدایی سوره ی قلم به جایگاه ارزشمند علم آموزی اشاره می کند و می فرماید: «ن و القلم و ما یسطرون^۲» نون سوگند به قلم و آنچه می نویسند و نیز در آیه ی دیگری میفرمایند: خداوند رتبه ی کسانی از شما را که گروهیده و کسانی را که دانشمندند بر حسب درجات بلند گرداند^۳ و در سخنان پیامبر اکرم (ص) و دیگر معصومین نیز همواره برا اهمیت تعلیم و تربیت، تأکید شده است و آن را از اصلی ترین برنامه های خویش بر شمرده اند

از جمله آثاری که در خصوص اهمیت علم آموزی می توان نام برد؛ کتاب روشنای علم است که در آن بیانات مقام معظم رهبری را پیرامون دانش و تولید علم بیان شده است؛ و هم چنین کتاب پیام قرآن که نوشته ی آیت الله مکارم شیرازی است به آثار علم آموزی می پردازد ولی در مقاله حاضر به صورت جزئی تر به آثار علم آموزی از منظر اسلام پرداخته است.

روش جمع آوری مطالب در مقاله ی حاضر به صورت کتابخانه ای بوده است و در پی رسیدن به جواب سوالات زیر است:

علم آموزی چه آثاری در زندگی دنیوی فرد دارد؟

علم آموزی چه آثاری در زندگی اخروی فرد دارد؟

^۲ - قلم، آیه ۱

^۳ - مجادله، آیه ۱۱

مفهوم شناسی

معنای لغوی و اصطلاحی (علم)

در کتاب فرهنگ لغت معین تعریف و معنی علم به این گونه آمده است که: علم دانستن، یقین داشتن و دانش و آگاهی بیان شده است^۴ و نیز راغب اصفهانی در کتاب خود علم را این گونه توصیف می کند: که ادراک حقیقت یک چیز را علم گویند^۵

آیت الله مصباح یزدی نیز معنای علم را این گونه بیان می کنند:

۱- اعتقاد یقینی مطابق با واقع در برابر جهل بسیط و مرتب

۲- مجموعه ی قضایایی که مناسبتی بین آنها در نظر گرفته شده، هر چند قضایای شخصی و خاص باشند.^۶

ابن فارس در تعریف علم مینویسد: علم کلمه ای اصلی، صحیح و واحد است که بر وجود اثری در چیزی دلالت می کند، که با آن اثر و نشانه از دیگری متمایز میشود؛ میتوان گفت علم صنعتی است که موجب تمایز می شود.^۷ خواجه نصیر الدین طوسی در کتاب خود علم را آن چیزی می داند که در تمام احوال به سود انسان باشد.^۸

در این مقاله ابتدا مفهوم علم آموزی بیان شده است . علم آموزی دارای آثار فراوانی در زندگی فرد می باشد. مقاله ی حاضر بخشی از این آثار را بیان نموده و با ذکر آیات و احادیث به بررسی آثار علم آموزی از منظر متون اسلامی می پردازد.

^۴ - معین، فرهنگ لغت معین، ذیل واژه علم

^۵ - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۵۸۰

^۶ - مصباح یزدی، آموزش فلسفه، ج ۱، ص ۶۶

^۷ - ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۴، ص ۱۰۹

^۸ - طوسی، محمد بن محمد، آداب المتعلمین (انیس الطالبین)، ص ۷

۱- آثار دنیوی علم آموزی

۱-۱ (ایمان)

یکی از آثار و نتایج علم آموزی و کسب دانش، ایمان است. مقام معظم رهبری در تعریف ایمان این گونه می فرماید: «ایمان یعنی، باور پذیرش و پایبندی به آنچه برای آن و در راه آن به تلاش و جد و جهد است و به راهی که وی را به آن سرمنزل می رساند.^۹ چنان که قرآن در این مورد چنین می فرماید: «آن ها که دارای علمند، آن چه را از سوی پروردگارت بر تو نازل شده حق و هادی راه خداوند عزیز و حمید میدانند و از جان و دل ایمان می آورند.^{۱۰}» امام علی (ع) نیز در رابطه با ایمان و علم این گونه می فرماید: در ایمان و دانش، برادران همزادند و دو رفیقند، که از هم جدا نمی شوند.^{۱۱} پس در می یابیم که هرچه علم و دانش انسان بیشتر باشد ایمان او به خداوند عمیق تر خواهد بود، مقام معظم رهبری در این خصوص می فرماید: «هر چه علم پیشرفت کند، پایه های ایمان دین، مستحکم تر خواهد شد. هر چه نیروی فشرده در وجود انسان بیشتر شناخته شود؛ ایمان به خدایی که آفریننده و فراهم کننده ی این دستگاه عظیم و پیچیده است پایگاه مستحکم تری پیدا خواهد کرد. امروز قوای عظیمی را که در وجود محدود انسان است، علم کشف می کند، در سلسله ی اعصاب، در ذرات وجود، در تمام مولکولهای سر تا پای اعضا و در مغز که اعتراف میکنند، هنوز مغز انسان را به درستی نشناخته اند و ندانسته اند. وقتی که انسان اینها را نگاه می کند ایمانش قوی تر می شود، علم و تجربه و پیشرفت علمی را با نیروی ایمان می شود به دست آورد و کسب کرد و بعد آن را به بهترین و نیکوترین وجه در جای خود به کار برد.^{۱۲}

۲-۱ (تزکیه ی نفس)

از دیگر آثاری که علم آموزی در زندگی انسان دارد، تزکیه ی نفس می باشد. معنای تزکیه ی نفس در دور ساختن غیر حق از حق و ناپاکی است که شامل پالودن نفس از گناه و خوی های ناپسند است.^{۱۳} در قرآن کریم

^۹ - خامنه ای، سید علی، طرح اندیشه های اسلامی در قرآن، ص ۵۹

^{۱۰} - سبأ، آیه ۶

^{۱۱} - تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درالکلم، ح ۱۷۸۵

^{۱۲} - خامنه ای، سید علی، روشنای علم، ص ۴۰

^{۱۳} - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۱۶

در مورد رابطه ی میان علم و تزکیه نفس و اینکه علم مقدمدی تزکیه و تربیت نفس می باشد، این آیه ذکر شده است: «پروردگارا! میان آنها پیامبری از خودشان مبعوث کن، تا آیات تو را بر آنها بخواند و آنها را کتاب و حکمت بیاموزد تزکیه و تربیت کن، زیرا تو توانا و حکیمی» این آیه که به صورت یک دعا بیان شده، دعایی است که حضرت ابراهیم و حضرت اسماعیل پس از بنای خانه ی کعبه بیان می کنند که رابطه ی علم و حکمت و تزکیه را آشکار می سازد و علم مقدمه ای برای تزکیه می نفس بیان شده است؛ چون در عالم تحقق و خارج، اول علم تحقق پیدا می کند، بعد تزکیه، چون تزکیه از ناحیه ی عمل و اخلاق تحقق می یابد؛ سپس اول باید به اعمال صالح و اخلاق فاضله عالم شد و بعد به آنها عمل کرده تا به تدریج پاکی دل (تزکیه) هم به دست آید.^{۱۴} علم و تزکیه یک رابطه ی متقابل دارند و در یک دیگر تأثیر می گذارند، علم سرچشمه ی تربیت و رشد اخلاقی است و رشد و تربیت نیز در مراحل می تواند سرچشمه ی فراگیری علم بیشتر باشد.^{۱۵} با داشتن علم و دانش، انسان آمادگی بیشتری برای طی کردن مسیر تربیت و تزکیه ی نفس و پالوده شدن از بدی ها خواهد داشت.

۱-۳ خشیت یا (خدا ترسی)

خشیت به معنای ترس آمیخته با تعظیم است.^{۱۶} خشیت در قرآن، ویژگی علما و دانشمندان بیان شده است که در این آیه ذکر شده: «همانا بندگان خدا علماء هستند که نسبت به خدا خشیت دارند.»^{۱۷} باید گفت که خشیت غیر از خوف است. خشیت به معنای ترس نیست که صفتی مذموم باشد بلکه شناخت دقیق شخصی است که در طرف مقابل ما قرار دارد، مقایسه ی کوچکی خویش با علو و بلندی او و به خضوع افتادن در برابر او خشیت ناشی از علم است و ترس ناشی از جهل.^{۱۸} امام علی (ع) می فرماید: «سبب الخشیه العلم» (مایه بیم از خدا، دانش است).^{۱۹} و نیز در جای دیگر در این مورد می فرماید: هرگاه دانش انسان افزون شود، بر ادبش افزوده می شود و بیم از پروردگارش دو چندان می شود.^{۲۰} با بیان این مصادیق مشخص می شود که خشیت به معنای حقیقی کلمه، تنها در علماء یافت می شود که کسانی هستند که خدای سبحان را به اسماء و صفات و اعمالش

^{۱۴} - طباطبائی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ج ۱۹، ص ۴۴۷

^{۱۵} - مکارم شیرازی، ناصر، ج ۱، ص ۸۱-۸۰

^{۱۶} - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۴۹

^{۱۷} - فاطر، آیه ۲۸

^{۱۸} - مسعود بهرامیان، محمود وسی، بخشعلی قنبری، ویژگی های عالم از نگاه امام علی (ع)، ص ۱۰۴

^{۱۹} - تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، ج ۵۵۳۵

^{۲۰} - تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، ج ۴۱۷۴

نتیجه گیری

علم آموزی یکی از فضیلت های اخلاقی است که دین اسلام به انجام آن بسیار سفارش کرده است. علم آموزی آثار فراوانی در زندگی فرد هم در دنیا و هم در آخرت او دارد. علم آموزی در تعالی و رستگاری انسان نقش بسزایی ایفا می کند. لذا مقاله ی حاضر با عنوان اهمیت علم آموزی از منظر متون اسلامی به بررسی برخی از آثار علم آموزی در زندگی دنیوی و اخروی فرد پرداخته است و نتایج آن به شرح زیر است:

آثار دنیوی علم آموزی عبارت اند از :

- ۱- ایمان: هرچه علم و دانش انسان بیشتر باشد ، ایمان او به خداوند عمیق تر می شود.
- ۲- تزکیه ی نفس: علم مقدمه ای برای تزکیه ی نفس می باشد و این دو رابطه ی متقابلی با هم دارند و با داشتن علم است که انسان برای پیمودن مراحل تزکیه و تهذیب نفس آماده می شود و با معرفت پا در مسیر رستگاری می گذارد.
- ۳- خشیت خدا ترسی: هرگاه که انسان از علم و دانش بهره ی بیشتری داشته باشد در مقابل خداوند متعال بیمناک تر می شوند. نه از سر ترس بلکه به خاطر عظمت وجودی خدا وند عالم .
- ۴- حلم و بردباری: با فراگیری علم انسان به مراتب بالایی از حلم و بردباری دست می یابد و از خشم و غضب دور می گردد .
- ۵- تقوا (زهد) : علم با شناخت و معرفت از ذات و صفات الهی سبب ایجاد تقوا در عالم می شود.
- ۶- بصیرت : عالم با مطالعه و علم آموزی است که بصیرت پیدا می کند. آن گاه فتنه ها را تشخیص می دهد و شبهات را حل می کند.
- ۷- تواضع و فروتنی: هر چه علم و دانش فرد بیشتر باشد بر تواضع و فروتنی او هم افزوده می شود.
- ۸- ظلم ستیزی و دفاع از مظلومان: یک دانشمند با بهره از علم و استدلال خود قادر است به گسترش عدالت و مبارزه با ظالم و حمایت از مظلوم بپردازد.

آثار اخروی علم آموزی عبارت اند از :

- ۱- فقدان جبران ناپذیر مرگ عالم : در حدیثی از امام علی (ع) آمده است هرگاه عالمی از دنیا برود، چنان شکافی در دین پدید می آید که تا روز قیامت هیچ چیز آن را پر نمی کند.
- ۲- وارث پیامبران : مقام و منزلت عالم آن قدر والا می باشد که پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «علماء وارثان پیامبران هستند.»
- ۳- مرکب عالمان برتر از خون شهیدان است: با وجود ارزشمند بودن خون شهیدان اما علم آموزی تا آنجا اهمیت می یابد که خداوند آن را از خون شهیدان هم برتر می شمرد.
- ۴- مقام شفاعت: مقام شفاعت در قیامت از مقام های خاص و ویژه ای است که به خاطر اهمیت علم آموزی به عالم عطا شده است.

فهرست منابع

فهرست کتاب ها

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. ابن شهر آشوب، محمد بن علی ، نخب المناقب لال ابی طالب ، قم ، مكتبة آية العظمى المرعشى النجفى العامة ، (۱۴۳۳ ق)
۲. ابن فارس، احمد بن فارس ، معجم مقایس اللغة ، بيروت ، دار الفكر ، (۱۳۹۹ ق)
۳. الدیلمی الهمدانی، ابو شجاع، الفردوس بمأثور الخطاب ، بيروت ، دارا کتب العلمیه (۱۴۰۶ ه.ق)
۴. السفلی، احمد بن محمد ابوطاهر، معجم السفر، بيروت، دار الثقافة ، (۱۹۶۳ م)
۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و دررالکلام ، قم ، مرکز الاعلام اسلامي (۱۳۷۶ ش)
۶. خامنه ای ، علی، روشنای علم، تهران ، انتشارات انقلاب اسلامي ، چ ۳، (۳۹۱ ش)
۷. ----- ، طرح کلی اندیشه های اسلامي در قرآن، بی جا، انتشارات موسسه ایمان جهادی ، چ ۱ (صهبا)، (۱۳۹۲ ش)
۸. دیلمی، حسن بن محمد ، اعلام الدین فی صفات المؤمنین ، بيروت، موسسه ی دارالأحیاء التراث (۱۴۰۹ ق)
۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن (مترجم خدا پرست) ، تهران ، انتشارات : المکتبه المرتضویه الاحیاء آثار الجعفریه، چ ۴، (۱۳۸۷ ش)
۱۰. طباطبایی، محمد حسین ، تفسیر المیزان، دفتر انتشارات اسلامي جامعه مدرسین حوزه ی علمیه ی قم، چاپ پنجم (۱۴۱۷ ق)
۱۱. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، انتشارات ناصر خسرو - تهران - چاپ سوم (۱۳۷۲ ش)
۱۲. کلینی ، ابوجعفر ، محمد بن یعقوب الکافی (ط - الاسلامیة) دارالکتب الاسلامیه تهران - چاپ ۴ (۱۴۰۷ ق)
۱۳. متقی هندی ، حسام الدین ، کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال ، بيروت ، دار الکتب العلمیه، ج ۱۰، (۱۴۲۵ ق)
۱۴. مجلسی ، محمد باقر بن محمدتقی ، بحار الأنوار، بيروت، دارالاحیاء التراث العربی ، (۱۴۰۳ ق)

۱۵. مصباح یزدی، محمد تقی، آموزش فلسفه، (جلد اول)، بی جا، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چ ۶، (۱۳۹۹ ش)
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، تهران، دار الکتب الاسلامی، چ ۹، (۱۳۸۶ ش)
۱۷. -----، اخلاق در قرآن، قم، مدرسه ی الامام علی ابن ابی طالب، چ ۱، (۱۳۷۷ ش)
۱۸. معین، محمد، فرهنگ لغت معین، زرین، چ ۳، (۱۳۸۶ ش)
۱۹. نراقی، احمد بن محمد مهدی، معراج السعاده، تهران، انتشارات حوزه علمیه اسلامی (۱۳۴۸ ش)

*مقالات

۱. ابن میثم بحرانی، میثم بن علی، شرح نهج البلاغه، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی، (۱۳۷۵ ش)
۲. بهرامیان، مسعود، وسیعی، محمود قنبری، بخشعلی، ویژگی های عالم از نگاه امام علی (ع)، ۱۳۹۹، پژوهشنامه نهج البلاغه، سال هشتم، شماره ی سی ام

*منابع اینترنتی

- ۱- www.noormags.ir سایت نورمگز
- ۲- www.ghbook.ir سایت کتاب قائمیه
- ۳- www.noorlib.ir کتابخانه ی دیجیتال نور
- ۴- Lib.eshia.ir // کتابخانه مدرسه فقاقت

